

ստուծեանց հօրը ջանքն է դարձեալ ձգել զմարդկութիւնը այն լծին տակ ուսկից որ Վրիստոս ազատեց . և հետեաբար՝ օր մը չէ նէ օր մը նորոգել դարձեալ բազմաստուածութեան ահաւոր տեսարանները ամենայն զարշուծեամբն հանդերձ . բայց Վրիստոսի զօրութիւնը պիտի զինքը խայտառակէ իր արբանեակներուն հետ մէկ տեղ : Եւս ստոյգ է որ այսպիսի հաղորդակցութեանց ետեւէ իննողներուն շատերը անձնասպանութեամբ ու խենդենալով կեանքերնին լմնցուցին . այնպէս որ Վերիկայի ինքզինքն սպաննողներուն ու խենդեցողներուն վեցին մէկը աս դասէն սկսաւ ելլել : Բանը այն աստիճանի հասաւ որ ողջամիտ լրագիրները հասարակաց բարոյն համար սկսան աւաջարկել տէրութե՝ որ այս փնասակար տեսարաններէն զժողովուրդը հեռացնելու հրամայէ , որ օրն՝ ի բուն խուռն կը վազէին , բաներնին գործքերնին երեսի վրայ թողած . այս բանիս թէ հասարակաց և թէ առանձնականաց վրայ ազդած բարոյական փնասաբեր հետեւանքները մեծ գլուշութեան պէտք է ստիպեն զտէրութիւնը :

Եւսպիսի բողոք մը նորադանդից բերնէն լսելէն ետեւ , չեմ գիտեր ալ ինչ տարակոյս կրնայ մնալ Եկեղեցւոյ խստութեանը արդար ըլլալուն վրայ , որով որ կը դատէ այսպիսի ու ասոր նման կերպերով անտես աշխարհքին հետ հաղորդակցութիւն ընողները : Ուրբ Եկեղեցւոյ ջանքն է ազատել ընկերութիւնը կորստական գլորմունքներէն՝ առ որ ուղղուած են ստուծեան Ոգոյն դիտմունքը՝ իսկութեամբ ջանալով որ ապագայից վրայ ծանօթութիւն տալու խայծերով՝ իրեն ծառայեցընէ ընդունայնասէր մարդիկը : Ո՛հ , քանի իրաւամբք մենք ալ այսօրուան օրս կրնանք հոգեբազում տխուր յանդիմանութիւնը կրկնել այդպիսի մոլորութիւն սիրողներուն , թէ՛ Որդի Ժարդան մեզն յերբէք խառնարար . ընդէր սիրէք զանարանքս , և խնդրէք զսպասելիս :

Հ . Խ . Գ

ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Անգղիոյ արդի ուսումնական վիճակը :

Եւսպիսի անցեալ տարուան թերթերուն մէջ եօթը հատուածով խօսած ենք Ենգղիոյ քաղաքական և մտաւորական հրաշալի մեծութեանը վրայ . իսկ մատենագրական մեծութեանը վրայօք խօսելու ատեննիս խոստացեր էինք այժմեան ուսումնական վիճակին վրայ ալ քանի մը համառօտ տեղեկութիւններ տալու , որն որ յօժարութեամբ կը կատարենք դրուած հատուածներուն ամբողջութեանը համար :

Ենգղիա գեղեցիկ դպրութեանց կողմանէ իր ոսկեդարուն հետ բաղդատելով , ինչպէս նաեւ Եւրոպական մէկ երկու գլխաւոր ազգաց այժմեան մատենագրական վիճակին հետ ի կշիռ դնելով , ետ մնացած է և երկրորդ կարգի է իրենց մատենագրութիւնը . և զուգակշռելով Գաղղիացւոց , Գերմանացւոց և Իտալացւոց հետ՝ Եկեղեցւոյ տաճարին մէջ չորրորդ դասը բաղմած կը տեսնենք Ենգղիացւոց ճարտասանական , բանաստեղծական , պատմական և փիլիսոփայական ոգին . իսկ ուսումնականութեան մէջ , ինչպէս է մեքենականութիւնը և մեքենական արհեստները , աստեղաբաշխութիւն , նաւուղղութիւն , բնալուծութիւն և բնաբանութիւն , և այլն , այս բաներուս մէջ խիստ յառաջագէտ են , մանաւանդ մեքենականութեան և մեքենագործութեան մէջ , որոնց ազգ մը չհաւասարիր . և դեռ ազգ մը չէ եղած որ Ենգղիական ճակատները այս պսակներէս մերկացընէ կամ իրեն բռնաբարէ :

Եկեղեցւոյ բանաստեղծներուն մէջ անուանի են Գեննիսոն¹ , և Պրաունին² . առջինին եղերերգութիւններն և Երկանուհի քերթուածը համբաւաւոր են , ու երկրորդին Նանդեան ճրագալուցի³ և Օտտի բանաստեղծութիւններն .

¹ Անգլ . Tennyson.

² Անգլ . Browning.

ըր. մեծ անուն ունի նաև Պէյլի¹ իր Լէ-
խարհ հրեշտակաց ըսուած քերթու-
թեամբը:—Սիպասաններու մէջ անուն
ունին Տիքընս² և Թէքըրի³. Տիքէնսը
անմահացուց իր անունը՝ Վաւիթ Վոթ-
բէրֆիլտի Սիպասանական արկածովը,
ու երկրորդը զարդարուն ու ճոխացու-
ցած պատմութեամբը:—Թատրեր-
գութիւնը բոլորովին ետև մնացած է
ու կիսամեռ կրնայ ըսուիլ. կենդա-
նական զգացման նշան մը կու տան
Սէրսդընի⁴ երկու ողբերգութիւննե-
րը, որոնք են Փիլիպպոս Վաղղիոյ և
Սարիամ-Տը-Սէրանի ըսուածները.
դարձեալ Պ. Հորնի⁵ մէկ ողբերգու-
թիւնը, որ հին ողբերգութիւն մըն էր
որ նորէն շինեց. գեղեցիկ է դարձեալ
Հենրիկոս Վայլըրի⁶ Լայրի Կոյս ը-
սուած նոխազերգութիւնը. ասոնցմէ
զատ ուրիշ յիշատակի արժանի թատ-
րերգակ չկայ, և անոնց ալ գրուածքնե-
րուն մէջ միայն գովութեան արժանի-
ները վերը յիշատակուածներն են:—
Ճանապարհորդութիւն գրելու մատե-
նագրութիւնը անհամեմատ աւելի ծաղ-
կած է. այս կողմանէ շատ անուն ունի
Պ. Կորտըն Վըմմինկի⁷ Հինգ Գաբի որ-
տորոտիւնն է Կարապիւն Ալբիէ անուա-
նաւածը. խիստ շատ ճանապարհոր-
դաց նիւթ եղած է Վալիֆոունիոյ, Լե-
րեւելքի, Սաճաւաց և Խալիոյ ստորա-
գրութիւնները. և այս բանս զարմանք
չէ. վասն զի աշխարհքիս վրայ չկայ
ազգ մը որ Լնգղիացուց պէս գունդա-
գունդ ճամբորդութիւններ ընէ՝ աշ-
խարհքիս ամէն կողմը:

Լայս ճանապարհորդութեանց մէջ
առաջին աստիճանի հետաքննութեան
արժանի են այս ետևի դրածնիս. Պա-
րոն Տիքընս⁸ տեղակալ հազարապետին
Սէթ ըսուած վայրենեաց նկարա-
գրութիւնը. Տիգրիսի և Լփրատի
նկարագրական քննաբանութիւնը որն

որ Չէնի¹, հազարապետի տեղակալը
գրած է տէրութեան յանձնարարու-
թեամբը. խել մը ուսումնական ճանա-
պարհորդութիւններ բւեռի կամ Լմե-
րիկայի անծանօթ աշխարհներու, որոնց
մէջ նշանաւոր է Բրէնս Լյպերդ նա-
ւուն ճանապարհորդութիւնը. Սէյլան
կղզւոյն ստորագրութիւն մը, որ հե-
տաքննական է՝ մասնաւորապէս նոյն
կղզւոյն վայրենեաց քրիստոնէութեան
պատմութեանը համար:

Երեսնապէս շատ մեծ արդիւնք ունի
անգղիական մատենագրութիւնը հնա-
գիտական օգտակար և բազմաշահ
գրուածքներու մէջ. այս տեսակ գրու-
թեանց մէջ խիստ համալուար է Պ.
Կրօդի² պատմութիւնը և մասնաւո-
րապէս Սիւր³ հազարապետին Զու-
նաց մատենագրութեան և լեզուին
վրայի գրածը, որ այս մասին մէջ և ոչ
Վերմանացուց գրուածք մը կրնայ հա-
ւասարիլ. խիստ շատ հմտալից հնագի-
տական գրքեր ելան Լգիպտոսի, Լի-
նուէի և Պերսեպօլեայ հնութեանց վը-
րայ. իսկ այս վերջի քանի մը տարի-
ներս բազմահատոր գրքեր ելան Լնգ-
ղիոյ հին քաղաքներուն ու պատմութեա-
նը վերաբերեալ: Լնգղիական Հընդ-
կային մատենագրութիւնն ալ շատ յա-
ռաջադիմութիւններ ըրաւ այս տեսակ
նիւթերուն մէջ. և նշանաւոր են Պ.
Ուիլսոնին⁴ հաւաքած նոյն կողմի ժո-
ղովրդեան երգերուն հրատարակումը՝
անգղիարէն թարգմանած: Պատմու-
թիւնը և փիլիսոփայութիւնը մեծ փայլ
մը չունեցան այս դարուս մէջ. բայց գրե-
խաւոր յիշատակի արժանի գրուածքնե-
րը ասոնք են Պ. Սէրիվէյլի⁵ Հոով-
մայեցուց կայսերաց պատմութիւնը,
երկու հատոր: Լնգաց կամ ընդհա-
նուր պատմութիւններէ աւելի այս դա-
րուս մէջ գրուած են կենցաղագրու-
թիւններ, յիշատակարաններ և ժամա-
նակագրութիւններ. օրինակի համար՝

1 Անգլ. Bailey. 6 Անգլ. Taylor.
2 Անգլ. Dickens. 7 Անգլ. Gordon Cum-
3 Անգլ. Thackeray. ming.
4 Անգլ. Marston. 8 Անգլ. Dixon.
5 Անգլ. Horne.

1 Անգլ. Chesney. 4 Անգլ. Wilson.
2 Անգլ. Grote. 5 Անգլ. Merivale.
3 Անգլ. Mure.

Սպանիոյ թագուհիներուն վարքերը, որոնք որ Վեորգ Լանդա՝ անունով մէկը գրած է. Կարօլու Եին և իրեն դեսպանաց թղթակցութիւնները, Պ. Պրատֆրատէն՝ գրած. Լ'նտրէվ Սիւ շէլի, որն որ Պեռլին Լ'նգղիոյ դեսպանն էր, թղթերը՝ սկսեալ 1756էն մինչև 1771. դարձեալ Հոգեբերդոս Սըդգընի՝ թղթերը, որ Ս եննա դեսպան եղած է 1694էն մինչև '98ը. Իսկ Ժամանակագրական գրուածքներ խիստ շատ հրատարակուած են՝ թէ առանձին մարդիկներէ և թէ ուսումնական ընկերութիւններու խնամքովը:

Փիլիսոփայական գրուածքներու կողմանէ խիստ ցամաք եղած է. և բաց ի հոգեբանական քանի մը գրուածքներէն ուրիշ նշանական գրուածք մը ելած չէ. Բանական աղանդն և կամ Բանադեղծութիւնը՝ որ անցեալ դարուն խանդարիչ միջութիւնն է, շատ գործունեայ եղաւ, և խիստ շատ տեսակ գրուածքներ դուրս ելան, որոնք կը ջանան կրօնքն ու հաւատքը մարդկային մտքի ըմբռնելի պատճառներով ցուցնելու. այս գրուածքներուս մէջ ամենէն աւելի կորստական Կարօլու Սէքին գրուածքն է:

Նարտասանութիւնը աւելի խորհրդարաններու և հրապարակական դատերու միջոցով վառ պահուած է քան թէ ուրիշ ճիւղերուն մէջ. անոր համար աս կողմանէ յիշատակելու մասնաւոր հեղինակ մը չունինք:

Լ'նգղիացեաց արդի մատենագրութեան վրայ այս համառօտ տեղեկութիւնս տալէն վերջը՝ կ'անցնինք քիչ մ'ալ խօսելու Լրագրաց վրայ, որ ինչպէս յայտնի է այս դարուս ամենէն յառաջացեալ գրականութիւնն է, ու հազարաւոր գրիչներ ամէն ազգի մէջ այս բանիս ընծայուած են և շահու միջոց մը դարձած է: Լ'նգղիա լրագրաց յաճախութեամբը, իրենց ազատախօսութեամբն և տէրութեան վերաբերեալ խնդիրներու մէջ համարձակ և անար-

գել խօսելովն՝ քան զամէն տէրութիւն ազատական կը սեպուի. տէրութեանց վերաբերեալ խնդիր մը չըլլար՝ որ անգղիական լրագիրները ամիսներով իրենց կարծիքը չգուրցեն, իրարու հետ չվիճեն, իբրև թէ իրենց խօսելովը ամէն բան կատարուէր, ու նաև ըստ հարկին թէ իրենց՝ թէ օտար տէրութեանց վրայ խստութեամբ ու նախատանօք չխօսին, որոնք գէմ տէրութիւնը ձայն մը չհաներ: Լ'նգղիա հասարակաց կարծիքը բացատրելու միջոց մըն են լրագիրները, և անոր համար շաբթուան մը մէջ մարդ կրնայ իմանալ առ հասարակ ազգին կարծիքը այս կամ այն խնդրոյն մէջ:

Լ'նգղիա լրագրաց սկզբնաւորութիւնը 1611էն կամ 1613էն եղած է. Սէնտիկէն ու Լ'ստրիայէն վաթսուն տարիի չափ վերջը, ուր որ առաջին լրագիրները հրատարակուեցան: Բայց ինչուան 1665 հրատարակուած օրագիրները խեղճ և աննշան բաներ էին, և միայն նշանաւոր լուրերը ժողովրդեան հաղորդելու միջոց մը կը սեպուէր: Իսկ 1665էն առաջին կանոնաւորեալ բարեկարգ լրագիրն ի լոյս ելաւ () քս. Ֆրերտի մէջ Լոյեմբերի 7էն, որն որ հիմա Լոնտոնի լրագիր կը կոչուի: Լըկորորդ լրագիրը հրատարակուեցաւ 1709էն Սուրհանդակ՝ Լըկորներէն անունով՝ շաբաթը իրեք անգամ. նոյն տարին հրատարակուեցաւ Դատախօս՝ անունով լրագիրը: Լ'յսպէս՝ ահա քիչ տարուան մէջ լրագիրներուն թիւը շատցաւ, և ժողովրդեան մէջ ընդունելութիւն գտնելով՝ սկսան համարձակախօսութիւններն աւելցնել, անանկ որ տէրութիւնը սկսաւ վախնալ, ինչպէս կը տեսնուի Լ'ննա թագուհւոյն առ ժողովարանը գրածէն, ուր կ'ըսէ. «Լ'յի խռովարար գրուածքները, որ ամէն վնասակար լուրեր կը հրատարակեն», և քիչ մը ատենէն լրագրաց վրայ մէկ ու կէս Բէնիտ տուրք հաստատելով, բոլորովին խափանուեցաւ անոնց հրատա-

1 Անգլ. Anita.

3 Անգլ. Sutton.

2 Անգլ. Bradford.

4 Գլ. Rationalisme.

1 Անգլ. Evening Post. 2 Անգլ. Tattler.

րակումը, թէպէտ և երկար չտեւեց լուծիւննին, և առջինէն աւելի առատութեամբ. բայց որպէս զի տէրութեան օրինաց դէմ յանցաւոր չգտնուին՝ քաղաքական բաներու վրայ խօսելով, անոր համար նշանակութիւն չունեցող և անտարբեր բաներու վրայ կը խօսեն. անոր համար լրագիր մը սկսաւ աստուածաշունչը հրատարակել տուն առ տուն, և Նանդոց գրքէն սկսելով հասաւ ինչուան Լիւից տասներորդ գլուխը:

Բայց մեծապէս կը հիանայ մէկը՝ թէ որ լրագրաց այս օրուանս ունեցած ազատութիւնն ու բազմաթուութիւնը բաղդատէ անցեալ դարուն մէջ եղածին. այս վերջի տարիներուն հաշուին նայելով՝ 570 օրագիր և լրագիր կը հրատարակուի ամէն օր գրեթէ՝ Նիգղիոյ մէջ, որոնք մի քան զմի աւելի կատարեալ են և այս օրուան օրս աշխարհքիս ամենէն դժուարին խնդիրներու վրայ կը խօսին ու կը վիճեն, որոնց մէջը կը գտնուին շատ մեծարեւի հանճարներ ալ. որ և իցէ դատաստան կամ հասարակաց օգուտ բերող նիւթ կամ խնդիր մը և կամ կողմնակցութիւն մը իրեն պաշտպանն ու ջատագովը ունի. բոլոր Նիգղիա իբրեւ տուն մըն է. ինչ որ իրենց աշխարհքին մէջ կը հանդիպի, ամէն տեղ շուտ մը կը տարածուի, լրագրաց թղթակիցներուն միջոցովը, որովհետեւ Նիգղիոյ ու Լարոպայի գլխաւոր քաղաքներուն մէջ իւրաքանչիւր լրագիր ունի իր թղթակիցը:

(ԳԻՏԻ ՀԱՐՈՒՆԱԳՈՒՆ)

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ջերմոքիւն: (Երես 204)

Թէպէտ և Սուլֆորտի աս կարծեացը թէ տաքութիւնը հեղանիւթներէ չկրնար թափանցել՝ քանի մը դիմադրութիւն կրնայ ըլլալ, բայց տարակոյս չկայ թէ շատ ստոյգ է իրեն ան

քննութիւնը՝ թէ հեղանիւթներուն մասնրկանց շարժմունքովը տաքութիւնը հեղանիւթներու մէջ կը ծաւալի: Լա ասով դիւրաւ կը հասկնանք՝ թէ Օվիցերի լճերուն յատակը, որ Լեպեան լեռանց ձիւներուն առուններէն կը ձևանան, ինչո՞ւ երեսէն շատ աւելի ցուրտ է: Եւ ասն զի այս առուններուն ջրին տաքութեան աստիճանը աւելի պակաս ըլլալով, և այն պատճառաւ լճերուն ջրէն աւելի խիտ ըլլալով առուններուն ջուրը՝ լճերուն յատակը կ'իջնէ. և լճին երեսի տաքութեան աստիճանը յատակին ազդեցութիւն չկրնալով ընել՝ յատակին ջուրը աւելի ցուրտ կը մնայ: Լեաց շարժմամբը երեսին տաքութիւնը քիչ մը խոր կրնայ հաղորդուիլ, բայց միայն ինչ խորութեամբ որ ալիքները կը շարժին. անկէջ աւելի խորութեան վրայ ազդեցութիւն չկրնար ընել:

Հիմա ենթադրենք որ մթնոլորտը լճէն աւելի ցուրտ ըլլայ, ինչ երեւոյթ կրնայ ըլլալ: Նայտնի է որ ջրին երեսը աւելի ցուրտ ըլլալով, որով և աւելի խիտ, պէտք է որ տակը իջնէ, ան պատճառաւ որ աւելի տաք որ ըլլայ՝ չկրնար իջնել: Եւստի լիճ մը կամ ո՞ր և իցէ ջուրի շեղմ մը չկրնար սառիլ՝ մինչև որ ամենայն մասնրկունքը որով որ ան ջուրը կը բաղկանայ երեսը ելլեն, որպէս զի իրենց ջերմածինը մթնոլորտին հաղորդեն, որ աւելի ցուրտ է. և անկէջ կը հետեւի որ ջուրը որչափ խոր ըլլայ, այնչափ աւելի ժամանակ պէտք է որ սառի: Բայց թէ որ բոլոր ջրին ցրտութեան աստիճանը սառի աստիճան հասած է նէ, ինչո՞ւ միայն ջրին երեսը կը սառի: Եւս հարցմանս պատասխան տալու համար քիչ մը միայն մտադրութիւն բաւական է:

Իբրաւ բոլոր ջրին տաքութեան աստիճանը պակսած է, բայց մինչև սառի աստիճան հասած չէ: Նայտնի է թէ տաքութեանը պակսութեամբ՝ հեղանիւթ եղեր են, հաստատուն մարմին եղեր են՝ միշտ կը քաշուին կը պզտիկնան. իսկ ջուրը Սէոմիւրի ջերմաչափին զրոյ-